LATVIJAS ARHĪVI

VĒSTURE

Ēriks Jēkabsons

LATVIJAS SŪTNIECĪBA VARŠAVĀ VĀCIJAS–POLIJAS KARA SĀKUMĀ 1939. GADĀ: ATAŠEJA NIKOLAJA ZĒBERGA ZIŅOJUMS

Avota publikācija turpina žurnāla "Latvijas Arhīvi" 2005. gada 2. numurā aplūkoto tēmu par Latvija sūtniecības stāvokli Polijas galvaspilsētā Varšavā, sākoties Otrajam pasaules karam 1939. gada septembrī, būtiski to papildinot ar toreizējā sūtniecības atašeja Nikolaja Zēberga pēc atgriešanās Latvijā rakstīto ziņojumu, kura oriģināla kopija tagad atrodas Hūvera institūta arhīvā ASV. N. Zēbergs uzturējās sūtniecības ēkā līdz 1939. gada 21. septembrim, bet pēc tam vadīja Latvijas pilsoņu grupu, kas pēc abu karojošo pušu vienošanās šķērsoja neitrālo joslu un ar vācu iestāžu atļauju atgriezās Latvijā. Ziņojuma autors sniedz nozīmīgu informāciju par stāvokli sūtniecībā un Polijas galvaspilsētā kara pirmajās nedēļās, karadarbībai tieši ietekmējot pat sūtniecības namu, kā arī par minēto evakuāciju no Varšavas.

Atslēgvārdi: Latvijas un Polijas attiecības, Latvijas sūtniecība, Otrā pasaules kara sākums.

1939. gada 1. septembrī līdz ar Vācijas iebrukumu Polijā Eiropā sākās Otrais pasaules karš. 17. septembrī Polijā iebruka arī Padomju Savienības karaspēks. Polijas bruņotie spēki cīnījās ar iebrucējiem līdz septembra beigām un oktobra sākumam, kad pārspēka priekšā kapitulēja. Kauja par Polijas galvaspilsētu Varšavu sākās jau 8. septembrī, kad pie pilsētas pienāca vācu karaspēks. Turpmākās nedēļas notika smagas kaujas, kurās uzbrucēja pusē aktīvi piedalījās vācu artilērija un kara aviācija, bombardējot un apšaudot pilsētu, kurā bojā gāja arī daudzi civiliedzīvotāji. 28. septembrī pilsēta kapitulēja.

Kopš 1919. gada Varšavā, ņemot vārā abu kaimiņvalstu samērā ciešās attiecības, aktīvi strādāja Latvijas diplomātiskā pārstāvniecība (no 1921. g. sūtniecība), kuras štats bija visai liels. No 1926. gada tā atradās Latvijas valsts iegādātā samērā lielā trīsstāvu namīpašumā pilsētas centrā – Skolas ielā (*ulica Szkolna*) 6. Kara sākums 1939. gada septembrī pārsteidza arī sūtņa Ludviga Ēķa vadīto Latvijas sūtniecību Varšavā, uz kuru vēl februārī ar lidmašīnu no Rīgas tika nogādātas īpaši pasūtītas mēbeles. Latvijas valdība Rīgā septembra sākumā pasludināja neitralitāti, bet Polijā esošie Latvijas pilsoņi, ieskaitot sūtniecības darbiniekus, uzreiz nonāca militāro norišu epicentrā. Jāatzīmē, ka šajā laikā tikai Varšavā atradās apmēram 100 Latvijas pilsoņu, visā Polijā – vairāk. 4. septembrī sūtnis L. Ēķis nosūtīja uz Latviju savu ģimeni, bet 5. septembrī pats sekoja Polijas valdībai, kas evakuējās no pilsētas, pārceļoties uz Nalenčovu, 7. septembrī – uz Kšemeņecu, bet 15. septembrī – uz Rumānijas pierobežu, 17. septembrī pārejot robežu kopā ar Polijas valdības iestādēm.

Vienlaikus sūtniecībā turpināja darbu vairāki tās darbinieki. 21. septembrī Varšavā esošajiem diplomātiem ar abu karojošo pušu atļauju tika dota iespēja atstāt pilsētu un atgriezties savās zemēs, ko izmantoja arī lielākā daļa Latvijas sūtniecības darbinieku ar kopā ģimenēm un daudziem Varšavas iedzīvotājiem – 50 Latvijas pilsoņiem atašeja Nikolaja Zēberga vadībā. Sūtniecībā pēc tam palika 1. šķiras sekretārs Arnolds Langins un durvju sargs Gustavs Pļavpāvuls, kas sekojošajās dienās pieredzēja nama izpostīšanu un nodegšanu karadarbības gaitā, dzimtenē atgriežoties tikai oktobrī.[1] N. Zēberga vadītā grupa šķērsoja neitrālo joslu un cauri Kēnigsbergai un Lietuvai 23. septembra vakarā atgriezās Rīgā, sniedzot informāciju par pieredzēto arī presei.[2]

Publicētais dokuments – par norisēm sūtniecībā 5.–21. septembrī un Latvijas pilsoņu grupas evakuāciju atbildīgā atašeja Nikolaja Zēberga pēc atgriešanās Rīgā 1939. gada 25. septembrī rakstītais ziņojums ārlietu ministram Vilhelmam Munteram būtiski papildina 1. atsaucē minētajā publikācijā ietvertos Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā glabātos sūtņa L. Ēķa un sekretāra A. Langina ziņojumus, atklājot norises sūtniecībā pēc sūtņa aizbraukšanas un Latvijas pilsoņu ceļojumu no Varšavas līdz Rīgai. Tas labi atspoguļo situācijas traģismu pilsētā kopumā, sūtniecības namam ciešot pirmos tiešos postījumus, un Latvijas pilsoņu ceļu uz dzimteni ar Vācijas militāro iestāžu atbalstu. Dokumenta oriģināla kopija atrodas Hūvera institūta arhīvā Stenforda Universitātē ASV, Latvijas diplomāta Pētera Oliņa kolekcijā.

Latvijas Valsts vēstures arhīvā N. Zēberga ziņojuma oriģinālu pagaidām nav izdevies atrast.

Publicētajā dokumentā maksimāli saglabātas ziņojuma autora rakstības īpatnības.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

[1] Sūtniecības darbības apstākļu un vispārējās situācijas detalizētāku raksturojumu sk.: Jēkabsons, Ē. Latvijas sūtniecība Polijā Otrā pasaules kara pirmajās dienās 1939. gada septembrī. *Latvijas Arhīvi.* 2005. Nr. 2. 115.–151. lpp. Pieejams: http://www.arhivi.lv/sitedata/ZURNALS/zurnalu_raksti/115-151-VESTURE-Jekabsons.pdf

[2] Sk.: Dzīve zem granātu lietus. Ko stāsta latvieši, kas vakar atgriezās no Varšavas. *Rīts.* 1939.24.09. 4. lpp.

Sūtniecības Varšavā atašeja N. Zēberga[1] konfidenciālais ziņojums ārlietu ministram V. Munteram[2] par notikumu norisi sūtniecībā un Varšavas pilsētā un ceļā uz Rīgu

1939. gada 5.–24. septembrī

Š. g. 5. septembrī sūtnis Varšavā Ēķa kungs[3] pēc konfidenciālas sarunas ar Polijas ārlietu ministru Beku[4] ieaicināja mani savā kabinetā un paziņoja, ka dodoties šodien projām no Varšavas, sekodams Polijas valdībai, un atkārtoja

1 Nikolajs Zēbergs (1903–1991), Latvijas diplomāts. 1924.–1926. gadā karadienestā, virsdienesta instruktors. No 1927. gada strādāja Jauniešu kristīgajā savienībā (JKS), beidzis JKS Springfildas koledžu ASV, no 1935. gada strādāja Ārlietu ministrijā (sūtniecībā Berlīnē, Prāgā). 1939. gada jūlijā–septembrī atašejs sūtniecībā Varšavā, no 1939. gada novembra Maskavā. 1940. gada augustā pēc valsts okupācijas atbrīvots no amata. Miris ASV.

2 Vilhelms Munters (1898–1967), Latvijas valstsvīrs. No 1925. gada Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītājs, no 1931. gada Administratīvi juridiskā departamenta vadītājs, no 1933. gada Ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs, 1936.–1940. gadā ārlietu ministrs. Miris Latvijā.

3 Ludvigs Ēķis (1892–1943), Latvijas valstsvīrs un diplomāts. No 1920. gada dažādos amatos Ārlietu ministrijā, 1925.–1928. gadā Ārlietu ministrijas Administratīvās un protokola nodaļas vadītājs, 1928.–1931. gadā 1. šķiras sekretārs sūtniecībā Londonā, 1931.–1934. gada Ārlietu ministrijas Rietumu nodaļas vadītājs, 1934. gadā sūtnis Lietuvā, 1934.–1938. gadā finanšu ministrs, 1938.–1939. gada sūtnis Polijā, 1939.–1940. gadā sūtnis Rumānijā. Miris ASV.

4 Juzefs Beks (*Beck*; 1894–1944), Polijas valstsvīrs, virsnieks, diplomāts. Pirmajā pasaules karā virsnieks Austroungārijas armijas poļu leģionos. No 1918. gada Polijas armijā. 1921.–1922. gadā militārais atašejs Parīzē, vēlāk vadošos amatos Kara lietu ministrijā, pulkvedis. No 1930. gada Ārlietu ministrijā. 1932.–1939. gadā ārlietu ministrs. No 1939. gada 17. septembra internēts Rumānijā, kur miris.

savus iepriekšējās dienās dotos rīkojumus un norādījumus. Svarīgākais no tiem bija norādījums par to, ka man katrā gadījumā un katros apstākļos jāpaliek Varšavā sūtniecības namā valsts un privātā inventāra sargāšanai, kā arī konsulāro funkciju pildīšanai. Šis rīkojums man tika dots mutiski jau š. g. 3. septembrī, kad sūtnis Ēķa kungs aicināja pie sevis mani un III. sekretāru V. Stalažu[5]. Pēc sūtņa kunga paziņojuma, ka radušies tādi apstākļi, kurā iespējama visa pārējā personāla aizbraukšana no Varšavas, nepieciešams, ka vienam no mums būs jāpaliek sūtniecībā katrā gadījumā un katros apstākļos. Uz sūtņa kunga tiešu jautājumu man, ko es par to domājot, atbildēju, ka bez pretrunas izpildīšu katru man doto pavēli. Uz līdzīgu jautājumu mans kolēģis V. Stalažs atbildēja, ka, tā kā viņam esot personīgs automobilis un, tāpat kā man, ģimene Varšavā, viņš esot domājis par to, ka varbūt varētu braukt uz Latviju un paņemt līdzi arī manu sievu un 3 gadus veco meitiņu.[6] Pēc mūsu atbilžu saņemšanas sūtņa kungs paziņoja savu lēmumu, kurš atļāva V. Stalažam braukt uz Latviju un man deva rīkojumu palikt Varšavā. I. sekretāram Langina kungam[7] tika uzdots sekot sūtņa kungam pie pirmās iespējas. Mani pienākumi, paliekot sūtniecībā, uzskaitīti slepenā instrukcijā, kura pievienota šim ziņojumam. Ziņojumam pievienoju klāt arī vispārējo instrukciju sūtniecības nama iedzīvotājiem. Vēlāk izdotā pavēle Langina kungam un man, kurā sūtņa kungs man piešķīra tiesības parakstīt visus konsulāros dokumentus un pases, kā arī atkārtoja pavēli par palikšanu sūtniecībā katros apstākļos, palika Varšavā pie Langina kunga. Pēc sūtņa kunga aizbraukšanas saņēmām no viņa telegrammu ar lūgumu nosūtīt, ja iespējams, dažas lietas, ko par nožēlošanu diemžēl vairs nevarēja izdarīt. Telegramma pienāca ap 11.IX no kādas mazas pilsētiņas[8] starp Ļubļinu un Rumānijas robežu. Tā bija pēdējā ziņa, kuru no sūtņa kunga saņēmām. Vēlāk dzirdējām pa radio, ka Ēķa kungs ieradies Bukarestē.

Pēc sūtņa kunga aizbraukšanas no Varšavas apstākļi pilsētā sāka palikt arvien nenoteiktāki: poļu iestādes steigā evakuējās un līdz ar tām – arī daļa iedzīvotāju,

[5] Vilis Stalažs (1907–1992), Latvijas diplomāts. No 1937. gada 1. šķiras sekretārs, 1938.–1939. gadā atašejs sūtniecībā Varšavā. Miris Latvijā.

[6] Domāta Doroteja Zēberga (dzimusi Kazaka; 1911–2007) un Zenta Zēberga (dzimusi 1936. g.).

[7] Arnolds Langins (1905–1993), Latvijas diplomāts. No 1939. gada aprīļa sūtniecības Varšavā 1. šķiras sekretārs, 1939. gada novembrī–1940. gadā Ārlietu ministrijas Austrumu nodaļas vadītājs. Miris ASV.

[8] Domāta Nalenčova (*Nałęczów*).

bet ieplūstošie bēgļu bari iedzīvotāju skaitu pilsētā tomēr paaugstināja. Pēc dažām dienām tramvaju, autobusu un taksometru satiksme pilsētā izbeidzās, un ielas bija pilnas kājām ejošām karaspēka daļām un civiliedzīvotājiem. Nekādus sakarus ar palikušajām poļu civiliestādēm vairs nevarēja uzņemt, tā kā daudziem ārzemniekiem, kuriem beidzās uzturēšanās atļaujas Polijā, nācās tur palikt apstākļos, kuros viņus varēja katrā laikā aizturēt.

Sūtniecībā darbs turpinājās normāli, tika pagarinātas pases un, kamēr nepienāca attiecīgs rīkojums no Rīgas, tika izdotas arī atļautās vīzas. Diezgan bieži nācās protestēt un aizstāvēt tos mūsu pilsoņus, kurus ielās aizturēja un mēģināja nodarbināt pie barikādu celšanas un ierakumu rakšanas. Ārzemniekiem, kuri vēlējās izbraukt, bij jāizprasa sevišķa attiecīgas iestādes (civilkomisāra[9]) atļauja, bet arī šādu atļauju un vajadzīgo vīzu īpašnieki no Varšavas varēja izkļūt ar lielām grūtībām, jo, tā kā nebija zināms vilcienu atiešanas laiks un virziens, Varšavas galvenajā stacijā pulcējās vienmēr ap 10–15 tūkstošu ļaužu, kuri katru pienākušos vilcienu, neuzgaidot paziņojumu, kurp tas dosies, mežonīgi šturmēja, lai pēc tam atkal tiktu izsēdināti ārā. Ļoti apgrūtinātā satiksme tomēr vēl vairākas dienas notika. Kad arī tā izbeidzās, ļaudis devās kājām ārā no Varšavas, lai kādā attālākā stacijā mēģinātu iekļūt vilcienos.

Uzbrukumi Varšavai no gaisa notika ik dienas un pamazām kļuva regulāri. Pirmie sākās plkst. 5.30 un turpinājās 11. un plkst. 17.00. Bombardēti gan tika pagaidām svarīgākie militārie mērķi, kā aerodromi, tilti un lielākās fabrikas ap Varšavu, centrs netika skarts gandrīz nemaz, un ļaudis ar interesi vēroja vācu lidmašīnu kustību un darbību virs priekšpilsētas Prāgas un citur. Kad nedrošība pilsētā sāka pieaugt un vairums veikalnieku vairs savus veikalus neatvēra, tika izdots rīkojums, ka visiem veikaliem jābūt normālā tirdzniecības laikā atvērtiem, pretējā gadījumā draudēja bargi sodi, pat līdz nāves sodam. Arī cenu paaugstināšana ar smagu sodu draudiem bija noliegta. Laikraksti iznāca ik pāris stundas, iespiesti uz vienas lapas puses un nesa ziņas par poļu karaspēka uzvarām un drīzumā gaidāmo angļu un franču palīdzību. Bija arī ziņas par dažu apgabalu un vietu atstāšanu stratēģisku iemeslu dēļ un par vācu karaspēka mežonībām. Vēlāk parādījās arī ziņas par Berlīnes bombardēšanu,

[9] Galvaspilsētas Aizsardzības pavēlniecības civilkomisārs no 1939. gada 1. septembra bija Stefans Broņislavs Stažiņskis (*Starzyński*; 1893–1944), Polijas politisks darbinieks, no 1934. gada Varšavas pilsētas prezidents. Pēc kapitulācijas vācu ieslodzījumā, kur gājis bojā.

kuru it kā sekmīgi izdarījušas poļu lidmašīnas. Tauta šīm ziņām ticēja un vēl nebūt nedomāja, ka vācu karaspēks tik drīz varētu tuvoties Varšavai.

Jo dienas, jo intensīvāki kļuva vācu lidmašīnu uzbrukumi Varšavas priekšpilsētām un pilsētas tiltiem. Varēja vērot, ka arī arvien vairāk poļu karaspēka daļu plūst caur Varšavu pāri tiltiem un citos virzienos, no kā bija jāsecina, ka vāciešu virzīšanās uz priekšu pastiprinājusies un tie neatlaidīgi tuvojas Varšavai. Sūtniecībā darbi turpinājās normāli, kaut gan apmeklētāju kopš satiksmes pārtraukšanas uz Baltijas un Ziemeļvalstu pusi kļuva arvien mazāk. Bieži darbi kancelejā notika bombardēšanas laikā, un vairākkārt personālam un apmeklētājiem nācās uz laiku meklēt patvērumu sūtniecības nama pagrabā.

Pēc Poznaņas armijas, kura skaitījās labākā Polijas armija, sakaušanas un vācu karaspēka pāriešanu pār Narevas upi ziemeļos poļu karaspēks sāka strauji virzīties uz dienvidaustrumiem un dienvidiem, līdz ar ko frontes līnija atvirzījās līdz Kutno un gar Vislu Varšavas austrumos. Vēl pēc dažām dienām sākās nocietināšanas darbi Varšavas priekšpilsētā Prāgā un arī pašā Varšavā, Vislas kreisajā krastā. Vācu lidmašīnu uzbrukumi kļuva arvien biežāki, un viņu galvenais mērķis bija Vislas tilti, kurus padarīt nelietojamus neizdevās pat līdz manai aizbraukšanai no Varšavas. Tilti gan tika vairākkārt trāpīti, bet tie tomēr vēl bija lietojami. Kā par brīnumu, nepārtraukti darbojās arī telefons un radio.

13. septembrī vācu lidmašīnas sāka bombardēt pilsētas centrā uzstādītās artilērijas baterijas, pretaviācijas lielgabalus un ložmetējus, kuri atradās namu jumtos, ielās un apstādījumos. 14. septembrī Norvēģijas sūtnis Ditlefs[10] paziņoja, ka uzņemoties diplomātiskā korpusa vecākā pienākumus, un aicināja Varšavā esošās pārstāvniecības sūtīt pārstāvjus uz apspriedi, bet norādīt[aj]ā laikā notika ļoti spēcīgs uzbrukums pilsētai kā no gaisa, tā arī ar artilēriju un izziņotā apspriede nevarēja notikt. Nākošā apspriede notika 15. septembrī, un tanī no mūsu sūtniecības piedalījās I. sekret[ārs] Langins un militārais atašejs Ķikulis[11]. Apspriedē ticis pārrunāts jautājums par mēģinājumu griezties ar poļu radio palīdzību pie vāciešiem, lūdzot dot iespēju ārzemju diplomātiem

[10] Nilss Kristians Ditlefs (*Ditleff*; 1881–1956), Norvēģijas diplomāts. 1939. gadā sūtnis Polijā.

[11] Grigorijs Ķikulis (1888–1966), Latvijas armijas pulkvedis. No 1939. gada jūnija kara aģents (militārais atašejs) Polijā, no oktobra Zviedrijā un Norvēģijā, no 1940. gada janvāra arī Somijā.

un civiliedzīvotājiem evakuēties no Varšavas, par neitrālas pilsētas daļas noteikšanu, kā arī pārtikas sagādāšanu ārzemju diplomātiem un kolonijām. Atļauju attiecīg[aj]am radio noraidījumam poļi deva, un vācu atbilde tika saņemta 17. septembrī, kurā vācieši aicināja parlamentārieti ierasties starp plkst. 17–22 tās pašas dienas vakarā pie Minsk-Mazovieckas sarunu vešanai, pieprasot gādāt, lai poļi piekristu šajā laikā pārtraukt kara darbību 4 km platā joslā. Bija noteikts, ka automobilim jābrauc ar pilnu gaismu un baltu karogu. Norvēģijas sūtnis personīgi uzņēmās parlamentārieša lomu, bet attiecīgo piekrišanu no poļiem nedabūja. Pirmā oficiālā motivācija bija tā, ka šādam parlamentārieša braucienam stāvoklis esot par bīstamu, bet otrā, kura parādījās arī poļu laikrakstos, bija tāda, ka poļi vāciešu norādīt[aj]ā vietā un stundā esot paredzējuši izdarīt uzbrukumu, bet vācieši to laikus uzzinājuši un šādā ceļā to gribējuši izjaukt. Pēc vēlāk saņemtām radio ziņām, vācieši parlamentārieti gaidījuši līdz plkst. 24 savā frontē. Pēc sūtņa Ditlefa enerģiskās uzstāšanās bija vēl izredzes, ka parlamentārietim izdosies izbraukt nākošās dienas priekšpusdienā plkst. 10, bet arī no šīs iespējamības nekas neiznāca. 18. septembrī notika jauna apspriede pie sūtņa Ditlefa, kurā tika ievēlētas divas komisijas, no kurām vienai bija jārūpējas par evakuācijas jautājuma kārtošanu un otrai par pārtikas apgādi. Abu komisiju darbs bija sekmīgs, un 20. septembra naktī sūtnis Ditlefs izbrauca vest sarunas ar vāciešiem. Otrā komisija panāca iespēju saņemt sausos pārtikas produktus, kā cukuru, pulvera pienu, taukus, sviestu un arī svaigu gaļu īpaši norādītos veikalos.

Pilsētas bombardēšana kļuva aizvien intensīvāka, un tās smaguma centrs tika pārnests uz pilsētas centru, kurā poļu karaspēks bija sacēlis stipras barikādes, izlietojot ielu un ietņu bruģi, tramvaju vagonus, autobusus un smilšu maisus. Jāpiezīmē, ka arī lielais mēbeļu vāģis, kurā uz Varšavu tika aizvestas manas mantas, pārceļoties no Rīgas uz Varšavu, konfiscēts tanī firmā, kur tas bija nodots uzglabāšanā, pieblīvēts ar smiltīm un novietots kā barikāde kādā Varšavas ielā. Uz manu protestu un norādījumu, ka minētais vāģis pieder Latvijas valstij un kara vajadzībām nav izlietojams, tika atbildēts, ka darīšot visu iespējamo, lai to atbrīvotu, kaut gan cerību esot maz. Sūtniecības rajonā nebija nevienas galven[aj]ai ielai (Maršalkovska) perpendikulāras ielas, kurā nebūtu barikādu. Sūtniecības tuvumā uz namu jumtiem bij uzstādīti ložmetēji un tuvējā "Saska"[12] parkā un citur artilērijas baterijas. Kādā 16 stāvus

[12] Domāts Saksijas parks (*Park Saski*).

augsta nama tornī sūtniecības kaimiņos atradās poļu artilērijas novērošanas postenis.[13] Apšaudīšanās kļuva tik intensīva, ka tikai dažas stundas kopsummā pa visu dienu bij mierīgāki brīži. Pilsētā nebij dabūjami gandrīz nekādi pārtikas produkti, izņemot maizi, kuru izsniedza rīt[a] stundās dažos veikalos, bet maizes pietika tikai nedaudziem. Sūtniecības nama iemītniekiem, kuriem bija piebiedrojušies 3 bēgļi, Latvijas pilsoņi, pārtikas pietika, jo bijām īsi pirms kara sākuma saņēmuši sūtījumu no Rīgas. Sūtniecības saimnieciskās puses pārzināšanu uzņēmās mana sieva un ēdienu gatavošanu – Ēķa kunga saimniece. Tika noorganizēts kopgalds, pie kura piedalījās visi sūtniecībā esošie. Dažu trūkstošo pārtikas vielu apgādāšana pilsētā bij saistīta ar dzīvības briesmām, un vienā gadījumā, ejot uz poļu iestāžu diplomātiem norādīto veikalu, manas sievas un saimnieces Kvaterņuks[14] tuvumā, apm[ēram] 60 mtr. [metru], sprāga lidmašīnas bumba, pēc kam šie gājieni bija jāpārtrauc.

Sūtniecības nams smagāk cieta 16. sept[embrī] un 18. sept[embrī]. 16.IX haubices bumba sprāga nama trešajā stāvā, izpostot sūtņa Ēķa kunga dzīvokļa salonu ar lielāko daļu tā iekārtas, izsitās cauri divām sienām un grīdai, nodarot bojājumus arī nama II stāvā. Otrā haubices bumba sprāga II stāvā, nopostot virs ieejas esošo balkonu, sadragājot mūsu valsts karoga kātu un saplosot pašu karogu, tā kā līdz pusei pārlūzušais karoga kāts nokarājās uz leju un karoga skrandas gandrīz skāra ielas bruģi. Savā tālāk[aj]ā ceļā bumba izpostīja aiz balkona esošo istabu, ar šķembelēm salaužot mēbeles, pa daļai bojājot tur esošo veco arhīvu, ar gaisa spiedienu izspiežot pretējās dubultdurvis, atsitot vaļā pāri koridoram esošās durvis, pa kurām šķembeles un ķieģeļi izlidojuši pa pretējo logu sūtniecības pagalmā. Posts no šīm divām granātām nodarīts liels, un sūtniecības fasāde ielas pusē stipri cietusi. Posta ainas, kā arī nolauztais karogs un no vienas vietas šķembelēm caururbtais valsts ģerbonis tika no sekretāra Langina un pulkveža Ķikuļa nofotografēti, pēc tam karogs un ģerbonis noņemti pārvešanai uz Latviju. Saplosītā karoga vietā tika nekavējoties pagatavots jauns. Pāri sūtniecības nama jumtam jau pirms šiem pirm[aj]iem trāpījumiem tika noklāts mūsu valsts karogs.

---

[13] Domāts Varšavas Aizsardzības pavēlniecības civilkomisārs.

[14] Emma Kvaterņuka (dzimusi Luste; 1896–1987), 1924.–1925., 1929.–1930. gadā apkalpotāja sūtniecībā Maskavā, 1934. gada martā–jūnijā sūtniecībā Kauņā, vēlāk ekonome Rīgā (arī finanšu ministra L. Ēķa mājās). No 1939. gada 15. augusta ārštata kalpotāja–saimniece sūtniecībā Varšavā, kur atradās kopā ar dēlu Nikolaju (dzimis 1931. g.). Atbrīvota no darba Ārlietu ministrijā 1939. gada 24. septembrī. Mirusi Austrālijā.

Nākošie trīs trāpījumi notika 18.IX, kad apšaudīšana bija sevišķi spēcīga. Šoreiz visas granātas trāpīja namu no sētas puses, pie kam viena ķēra apakšstāva sienu starp diviem kancelejas logiem, izraujot milzīgu robu, izgāžot logus ar visiem rāmjiem un slēģiem, salaužot vairākus krēslus un piemetot divas kancelejas istabas ar ķieģeļiem un gružiem. No griestiem atrāvušās arī vairākas griestu lampas un saplīsušas. Šis granātas sprādziens pa daļai saārdījis arī smilšu maisus, kuri bija aizlikti priekšā pagraba logam zem kancelejas. Šinī pagrabā sprādziena brīdī atradās gandrīz visi nama iemītnieki. Sprādziena brīdī pagrabā sacēlās necaurredzami putekļi un bira apmetums no sienām un griestiem. Ja šī granāta būtu lidojusi dažus desmit centimetrus pa kreisi, tad tā, ielidojot pa kancelejas logu, neizbēgami būtu izgājusi cauri kancelejas grīdai un prasījusi cilvēku upurus. Divas granātas, iziedamas cauri blakus namiņa bēniņiem, izrāvušas caurumu sūtniecības sētas nama otrajā stāvā, izpostot divas telpas, pie kam viena 6 collīga granāta palikusi nesprāgusi uz grīdas. Sūtniecības namam izbiruši visi logi un arī ielas vārtiem izgāzts biezais kristāla stikls, kuru tagad aizvieto dzelzs skārda plāksne. Visas bumbas, kuras trāpījušas sūtniecības namu, ir artilērijas granātas. Tuvākā lidmašīnas bumba kritusi apmēram 200 metru attālumā no sūtniecības, rēķinot gaisa līnijā.

Garastāvoklis nama iemītniekiem visu laiku bija možs, izņemot atsevišķus gadījumus, kad brīžiem bija jābaidās par dažu vājāku sieviešu garīgo līdzsvaru. 3 dienas slimoja ar stipru saaukstēšanos arī militārais atašejs plkv. [pulkvedis] Ķikulis. Viņa temperatūra sasniedz 40 grādus, un, tā kā nekādus ārstniecības līdzekļus nebija iespējams dabūt, nerunājot par ārstu, nācās plkv. [pulkvedi] Ķikuli ārstēt mājas līdzekļiem. Plkv. [pulkvedis] Ķikulis nebija gluži vesels arī evakuācijas laikā. Nama iemītnieki pašaizliedzīgi pildīja savus pienākumus, un disciplīna bija teicama. Sevišķi pašaizliedzīgs un drošsirdīgs bija sūtniecības durvju sargs Lāčplēša [Kara] ordeņa kavalieris G. Pļavpāvuls[15] un kancelejas ierēdne L. Maršalks[16], kura apšaudīšanas laikā 3 dienas no vietas devās uz apšaudāmo Varšavas II. raidītāja radiostudiju noraidīt radio telegrammas uz Latviju. Arī pārējie iemītnieki nekad ne brīdi nevilcinājās, riskējot ar savu dzīvību, pildīt viņiem uzliktos pienākumus.

---

[15] Gustavs Pļavpāvuls (1897–1964), Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris, no 1935. gada līdz 1939. gada decembrim Latvijas sūtniecības Varšavā šveicars.

[16] Lidija Maršalka (1903–1997), ierēdne, operdziedātāja. No 1933. gada Latvijas sūtniecības ārštata darbiniece Varšavā. Mirusi ASV.

Sūtniecības namā nebij izbūvētas sevišķas bumbu drošas patversmes, tā kā nācās mitināties parastajā mitrajā un piesmakušajā pagrabā. Kopējiem spēkiem pagrabā tika novietoti 2 telefona aparāti, un, velkot provizoriski pāri pagalmam telefona vadus, uz pagrabu pārvietojām arī kancelejas telefona aparātu, ar kura palīdzību sazinājāmies ar citām sūtniecībām un Latvijas pilsoņiem, atzīmējot viņu telefona numurus un adreses vajadzības gadījumam. Visi pilsoņi, kuri ieradās sūtniecībā pēc palīdzības un padoma, tika pēc iespējas pieņemti un apmierināti. Sūtniecībai šinīs dienās tika nodotas uzglabāšanā mūsu pilsoņu vērtslietas un nauda vairāku desmittūkstošu latu vērtībā, taisot saņemšanas kvītīs atzīmi, ka Latvijas valsts neuzņemas atbildību, ja tās ugunsgrēka vai bumbas sprādziena rezultātā aizietu bojā.

Pēdējās 5 dienās bombardēšana nerimās visu laiku, izņemot dažas nakts stundas, tā kā pagrabu nebija iespējams atstāt. Iela, kurā atrodas sūtniecības nams (Škoļna), liekas cietusi vairāk par pārējām. Šinī rajonā sūtniecībai iepretim esošajā ielas pusē nav neviena nama, kurš nebūtu sašauts un sadragāts neskaitāmām bumbām, jo visi šie nami par dažiem stāviem augstāki par sūtniecības namu.

Virs pilsētas reizēm bija ap 70 vācu bumbvedēju, kuri straujos lidojumos no liela augstuma uz leju (*Sturzflug*[17]) uzbruka poļu baterijām, karaspēka sagrupējumiem, štābiem un citiem militāri svarīgiem mērķiem ar bumbām un ložmetēju uguni. Bez Latvijas sūtniecības vēl smagāki cietusi Amerikas [Savienoto Valstu] vēstniecība, no kuras pāri palicis vairs tikai pusnams. Mūsu kaimiņu – igauņu, leišu un somu sūtniecības nav cietušas no tiešiem trāpījumiem, arī norvēģu, japāņu un angļu pārstāvības nav cietušas. Itālijas vēstniecības tiešā tuvumā gan krita smagā lidmašīnas bumba, bet vēstniecība no tās necieta. Tai gan ir daži sīkāki bojājumi no citu granātu šķembelēm. Par pārējām pārstāvībām man ziņu nav.

Varšavas priekšpilsēta Prāga gandrīz galīgi sagrauta un izdegusi, tāpat Okentijas rajons, kura tuvumā atrodas aerodromi un Žoļibožas rajons. Civilo iedzīvotāju garastāvoklis nospiests, kaut gan poļu radio nepārtraukti aicina pretoties, turēties un aizstāvēties, jo ikkuru dienu it kā sagaidāma 500 angļu un franču lidmašīnu ierašanās. Pilsētā redzamas drausmīgas ainas: no

[17] Pikējošs lidojums (vācu val.).

sagruvušo namu drupām izrok kritušos un turpat viņus apglabā pagalmos, ielu apstādījumos un baznīcu laukumos. Arī kritušie zirgi pēc iespējas tiek novākti no ielām. Pēdējās dienās visi veikali bij slēgti, un daži spekulanti, neskatoties uz bargo sodu piedraudējumiem, par saujiņu produktu prasīja pasakainas cenas. Cilvēki stipri novārguši, daudz mazu bērnu, dzeltenu, neveselīgu ādas krāsu, tīdamies skrandās, seko savām tikpat bēdīga izskata mātēm ubagodami. Visi nami, trepju telpas, pagrabi un pat pievārtes pārpildītas novārgušiem un daudziem slimiem cilvēkiem, bet līdz pat pēdējai dienai visur skanēja, izņemot arvienu vairojošos vienaldzību, saucieni, ka jāturas līdz pēdējam, ka tad, kad franči un angļi beidzot uzvarēšot, šī pretimturēšanās tikšot pienācīgi novērtēta.

Varšavas armiju ģen[erāļa] Čumas[18] vadībā vērtē apmēram uz 50 000 vīru[19] ar stipru artilēriju, bet maziem munīcijas un pārtikas krājumiem. Pēc lielās cīņas un zaudējuma pie Kutno un Varšavas pilnīgas aplenkšanas liktos pilnīgi nevajadzīgi tālāk pretoties un ļaut aiziet bojā Varšavai un tās civiliedzīvotājiem, bet šķiet, ka Varšavas armijas priekšgalā atrodas fanātiķi, kuri jau noraidījuši divus vāciešu uzaicinājumus padoties. Poļu karaspēka vispārējo mobilizāciju nebij izdevies izvest līdz galam, jo pietrūcis apģērba un apbruņojuma. Bija redzami ļoti daudzi kareivji tikai pa daļai apģērbti karavīru drēbēs, daudziem nebija šauteņu, citiem trūka patronu somu utt. Daudz brīvprātīgo šo iemeslu dēļ tika noraidīti, un pilsētā klīda apkārt tūkstošiem privātu jaunu cilvēku iesaukšanas gados.

Vācieši pirmo reizi tuvojās Varšavai, bij ielauzušies tās priekšpilsētā no dienvidrietumiem, bet izrakto ielu un stiprās prettanku artilērijas uguns dēļ nebij tālāk par ārpilsētas namiem tikuši, kādēļ atvilkās atpakaļ un ierakās, nogaidot pilsētas pilnīgu ielenkšanu, kad arī sākās vispārēja bombardēšana. Braucot pāri vācu frontes līnijai, vairāki vācu virsnieki man norādīja, ka tas, kas līdz šim esot bijis, esot bijusi tikai piešaude, tā īstā šaušana nu tik sākšoties, ja poļi dažu dienu laikā tomēr neizšķiršoties par padošanos. Ceļā mūsu auto kolonnai arī patiešām brauca garām Varšavas virzienā garu garās vācu smagās artilērijas kolonnas.

---

[18] Valerians Čuma (*Czuma*; 1890–1962), Polijas armijas brigādes ģenerālis. 1939. gada 3.–29. septembrī Varšavas aizsardzības komandieris.

[19] Patiesībā skaits bija lielāks, Varšavas aizstāvēšanas kaujās krita apmēram 5000, bet gūstā pēc kapitulācijas nonāca apmēram 102 000 poļu karavīru.

14., 15. un 16. sept[embrī] Polijas radio stacija "Varšava II" mums un citām pārstāvībām ļāva noraidīt katram savā valodā ziņojumus uz dzimteni, bet Latvijā tie laikam netika dzirdēti, jo raidīšanas laiks tika noteikts starp plkst. 13 un 14 pēc Latvijas laika. Pēdējā telegramma no Rīgas pieprasīja, vai varam uzturēt sakarus ar sūtni Ēķa kungu, uz kuru atbildējām, ka sakaru nav. Pēc tam vairs telegrāfiskās satiksmes tieši ar Latviju nebija. 17. sept[embrī] dabūjām no kāda kolēģa zināt, ka iespējams telegrafēt uz Londonu, un tad arī nekavējoši telegrafējām mūsu sūtniecībai Londonā ar lūgumu telegrammu nodot tālāk uz Rīgu. Šoreiz mūsu rīcībai bija panākumi, un 19. sept[embra] vakarā ministrija caur Latvijas radiofonu apstiprināja mūsu telegrammas saņemšanu. Neaprakstāms bija mūsu prieks par sakaru atjaunošanu ar dzimteni, un noklausījāmies paziņojumu mums arī vēl nākošās dienas vakarā. Aizbraucot no Varšavas, norunājām, ka Langina kungs turpinās dot ziņas caur Londonu, cik ilgi vien iespējams, un es apsolījos lūgt ministriju, lai tā arī palikušajiem kolēgām biežāki ar radiofona palīdzību pārraida kādus mierinošus un uzmudinošus vārdus.

Atgriežoties pie sūtniecībā sprāgušām granātām, jāpiezīmē, ka pēc šķembelēm ar plkv. [pulkveža] Ķikuļa palīdzību konstatējām, ka tās ir vācu granātas. Nesprāgusē granāta arī ir vācu. Poļu komisārs[20] mūs informēja, ka šādu nesprāgušu granātu Varšavā esot ap 300 un ka vairākās no tām, kuras tikušas atskrūvētas vaļā, atrastas zīmītes ar sekojošu saturu: "šī granāta nesprāgs, čehi." Cik šī informācija ir ticama, grūti pateikt.

Par evakuēšanos no Varšavas varu ziņot sekojošo. Pēc tam kad norvēģu sūtnis Ditlefs bija aizbraucis kā parlamentārietis uz vācu fronti 20. sept[embra] naktī, nebija nekādu ziņu par sarunu gaitu un rezultātiem līdz 21. sept[embra] pusdienai. Sazinoties ar pārējām sūtniecībām, beidzot izdevās saņemt diezgan noteiktas ziņas no itāļu vēstniecības sekretāra Carissima, ka sarunām it kā esot bijuši panākumi un 21. sept[embrī] būšot iespējams evakuēties. Nekavējoties atkal mēģinājām sazināties ar Norvēģijas sūtniecību, bet telefoniski tas nebij iespējams, kādēļ plkst. 14 saņēmu uzdevumu doties personiski uz Norvēģijas sūtniecību apstākļu noskaidrošanai. Neskatoties uz artilērijas apšaudīšanos, skriešus devos, slēpdamies gar namu sienām, uz apm[ēram] 1,5 km attālo Norvēģijas sūtniecību, kuru laimīgi sasniedzu un saņēmu informāciju, ka

[20] Domāts Varšavas Aizsardzības pavēlniecības civilkomisārs J. Stažiņskis.

vienošanās panākta un ka evakuācija notikšot starp plkst. 14–18. Atļauts bija izbraukt diplomātiskajam korpusam, ārzemnieku kolonijām, kā arī pārstāvību kalpotājiem Polijas pilsoņiem, ja tie neatradās iesaukšanas gados. Līdzi katrs drīkstēja ņemt tikai rokas bagāžu. Diplomātiem tika atļauts izbraukt arī savu valstu un privātās automašīnās.

Tūliņ mēģināju dabūt telefonisku savienojumu ar mūsu sūtniecību, lai no turienes jau nekavējoši varētu sākt izziņot mūsu pilsoņiem, kuru tālruņi mūsu sūtniecībai bija zināmi, par noorganizēto evakuāciju, bet tas man izdevās tikai pēc apm[ēram] 15 min[ūtēm]. Kad dabūju savienojumu ar Langina kungu, viņš man teica, lai steigšus skrienu atpakaļ, jo evakuācijas autobuss jau stāvot pie vārtiem. Šaušana bij apstājusies, un, kad skriešus sasniedzu sūtniecību, tur jau bija sapulcējušies ap 30 mūsu pilsoņu, kuri gribēja braukt līdzi. Lielā steigā visi paguvām sakravāt tikai dažas rokas somas, sastādīt sarakstu par aizbraucošiem, piestiprināt Latvijas karodziņus pie kara autobusa un sasēsties tanī, lai laikā nokļūtu noteiktā sapulcēšanās vietā, kur jau bija sabraucis tuvu pie 100 dažādu automobiļu ar gandrīz visu pasaules valstu karogiem. Jāpiezīmē, ka šaušanas pārtraukumu poļi izmantoja karaspēka pārvietošanai, ko laikam bija pamanījuši vācieši, no kuru puses tuvojās vairākas lidmašīnas. Poļi arī nekavējās tās arī apšaudīt, bet vācieši nereaģēja. Automobiļu sapulcēšanās vietā ieradās vēl 7 Latvijas pilsoņi, kurus uzņēmām savā autobusā. Tieši plkst. 16 atstājām Varšavu, mašīnām dodoties pāri Vislai un cauri priekšpilsētai Prāgai. Pa ceļam vēroju šausmīgos postījumus un saceltās barikādes. Pa šaurām spraugām barikādēs braucām cauri izdegušai, sašautai Prāgai, kurā vēl tomēr blakus kareivjiem bija redzami atsevišķi civiliedzīvotāji. Gar ceļa malām gulēja nogāztas, izdegušas poļu kara lidmašīnas un iznīcinātā munīcija. Izbraucot no pilsētas, braucām pa taisnu šoseju un drīzumā nonācām pie poļu priekšējām pozīcijām, kur purvainā zemē izraktos ierakumos gulēja kareivji pie ložmetējiem. Šosejas vidū bija iesprausts balts karogs un tālumā, apm[ēram] ½ km no poļu priekšējiem posteņiem, bija saskatāms otrs balts karogs, kurš apzīmēja vācu frontes joslas sākumu. Šo ½ km ar visu bagāžu nogājām kājām. Pēc poļu autobusa kilometru rādītāja vērojām, ka no centra bijām nobraukuši 22 km, bet, atskaitot visus ceļā taisītos līkumus, spriedām, ka gaisa līnijā Varšavas centrs nav tālāk par 18 km.

Nonākot pie vāciešiem, mūs sagaidīja vācu virsnieki, kuri smaidīdami sveicināja. Tuvumā bija nostādīts apm[ēram] vads kareivju, kuri palīdzēja

aiznest nesamos līdz 100 m attālām kara transporta mašīnām. Šosejas malā bija novietoti kādi 10 skolas soli, un pie tiem visi pārnācēji tika reģistrēti. Uzkrītoša bija vāciešu pretimnākšana un laipnība. Pēc reģistrācijas beigām, kad visi daudzmaz pa valstīm bija sasēdināti automobiļos, garā karavāna devās ceļā. Ik pa laikam automobiļi apstājās un pavadoņi apjautājās par labsajūtu, jautāja, vai kādam nesalstot vai neslāpstot. Mūsu automašīnā notika gadījums, ka vācu kareivis novilka savus svārkus un iedeva tos kādai bēglei, ko apsegties, jo sāka līt.

Pēc 3 stundu brauciena piebraucām pie stacijas Nasielsk, kur mūs sagaidīja ar karstu kafiju un sviestmaizēm. Stacija pati bija sagrauta. Otrais vilciens, ar kuru brauca vairums Latvijas pilsoņu, atstāja Nasielsku plkst. ½ 12 naktī. Vilciena sastāvā bija I., II. un III. klases vāģi[21], pie kam visi tie bija pasažieru rīcībā bez maksas. Brauciens noritēja bez traucējumiem, un ap plkst. 6 no rīta sasniedzām Vācijas bijušo robežstaciju Deutsch-Eylau[22], kur mūs sagaidīja bagātīgi klāti galdi. Netrūka maizes, sviesta, desu, kafijas, dažādu konservu un citu lietu. Viss bija bez maksas braucēju rīcībā. Laipnība un izpalīdzība bija neticama, bet visam tam bija ļoti stipra propagandas un bravūras piegarša, jo lielā skaitā sanākušie SA[23] vīri neskopojās skaļām frāzēm, kā: "Sehen Sie, wie der Führer für sie vorgesogt hat"[24] vai "wer verhungerst denn nach all Diesem, wir oder England"[25] utt. Braucējus aicināja fotografēties un filmēties kopā ar SA vīriem pie bagātīgajiem galdiem utt. Līdzīgas ainas mazākos apmēros atkārtojās gandrīz katrā stacijā, kurā vilciens pieturēja.

Ap pusdienas laiku iebraucām Karaļaučos[26], kur mūs atkal laipni sagaidīja. Latviešu grupai bija piekomandēts kāds vācu rezerves leitnants, vārdā Bild, kurš tekoši runāja latviski un krieviski. Uz manu jautājumu, kur viņš iemācījies runāt latviski, leitnants atbildēja, ka esot 20 gadus dzīvojis Kurzemē. Raksturīgi, ka viņš atsauca kareivjus, kuri palīdzēja latviešiem nest viņu

[21] Domāti dzelzceļa vagoni.
[22] Tagad Ilava (*Iława*) Polijā.
[23] Triecienvienības (abreviatūra no vācu val. *Sturmabteilung*), aplūkojamajā periodā Nacionālsociālistiskās vācu strādnieku partijas paramilitāra organizācija.
[24] Redzat, kā vadonis rūpējas par mums (vācu val.).
[25] Kurš vēlāk mirs no bada, mēs vai Anglija (vācu val.).
[26] Kēnigsbergas (tagad Kaļiņingrada Krievijas Federācijā) latviskā nosaukuma versija.

bagāžu. Latvijas pilsoņi – žīdi[27] savas "paunas" lai nesot paši, pēdējais laiks tiem esot mācīties kaut ko strādāt, teica virsnieks. Pēc brokastīm daļu mūsu pilsoņu novietoja viesnīcās Karaļaučos un daļu aizveda uz Karaļauču jūrmalas viesnīcām. Kopā ar konsulu E. Vīgraba kungu[28] pa nakti izgādājām mūsu pilsoņiem nepieciešamās Lietuvas vīzas un nokārtojām pārējās formalitātes, tā kā, kad no rīta atkal visi satikāmies stacijā, kurp mūs vācieši aizgādāja savos automobiļos, mierīgi varējām doties tālākā ceļā. Vilcienā dabūju zināt, ka mani neatlaidīgi meklējis mums piekomandētais vācu virsnieks ar dažiem citiem kungiem, lai piedabūtu mani pie mikrofona saviem propagandas nolūkiem. Karaļaučos kādā viesnīcā Vācijas Ārlietu ministrija bija atvērusi savu nodaļu ar veselu štatu ierēdņu, kuri speciāli šim gadījumam vairākās lidmašīnās bija atlidojuši no Berlīnes.

Ceļš no Karaļaučiem līdz Lietuvas robežai nekā jauna nenesa, stacijās vairs nebija laipnās cienāšanas, bet pieklājība un pretimnākšana bija joprojām apbrīnojama. Šeit gribu piezīmēt, ka, pārejot pie vāciešiem pie Varšavas, nenotika nekāda valūtas un vispārējā kontrole un apliecību izsniegšana par ievestām devīzēm, kas radīja grūtības pie izbraukšanas no Vācijas, bet šīs grūtības vietējie ierēdņi novērsa īsā laikā pēc telefoniskas sazināšanās ar Karaļaučiem.

Iebraucot Lietuvā, radās mazs sarežģījums ar dzelzceļa biļetēm, jo te, pretēji Vācijai, kur pat Karaļaučos mainīja poļu zlotus pret vācu markām, maksājot 50 pf[ennig][29] par zlotu, – poļu naudu nemaz neņēma pretim. Pēc īsa brīža lietu tomēr izdevās nokārtot tā, ka iesniedzu Lietuvas dzelzceļa ierēdnim braucēju sarakstu, pēc kura lietuvieši eventuāli lūgšot mūsu valdību izdevumus atlīdzināt. Iebraucot Meitenes stacijā, atkal pacēlās biļešu jautājums, jo te, tāpat kā Lietuvā, zlotus nemainīja. Pēc sazināšanās ar Rīgu arī mūsu ierēdņi atļāva braukt līdz Rīgai bez biļetes. Rīgā man bija stacijas priekšniekam jāapsola, ka iesniegšu Satiksmes ministrijai atbraucēju sarakstu tālākai rīcībai.

---

[27] Domāti ebreji, 50 cilvēku lielajā grupā ebreju tautības Latvijas pilsoņi veidoja ievērojamu daļu (vismaz 23 cilvēki).

[28] Emīls Vīgrabs (1887–1965), Latvijas diplomāts. 1938.–1940. gadā konsuls Kēnigsbergā. Miris Francijā.

[29] Domāti Vācijas feniņi (100 feniņu – 1 marka).

Latvijā no Polijas grupā, kuras vadību es biju uzņēmies, atgriezās klātpieliktā sarakstā[30] minētie Latvijas pilsoņi.

Klāt: 3 pielikumi.[31]

N. Zēbergs

Latvijas sūtniecības Varšavā atašeja v[ietas] p[agaidu] i[zpildītājs]

Rīgā 25. septembrī 1939. g.

Avots: Hoover Institution Archives, Olins Peteris, box 1, file 7.

[30] Saraksts dokumentam nav pievienots, taču atgriezušos personu sarakstu publicēja Latvijas prese, sk.: Dzīve zem granātu lietus. Ko stāsta latvieši, kas vakar atgriezās no Varšavas. *Rīts*. 1939.24.09. 4. lpp.

[31] Arhīva dokumentā pielikumu nav.

Ēriks Jēkabsons

LATVIAN LEGATION IN WARSAW AT THE BEGINNING OF THE GERMAN–POLISH WAR IN 1939: REPORT BY THE ATTACHÉ NIKOLAJS ZĒBERGS

On 1 September 1939, with the German invasion of Poland, the Second World War began in Europe. On 17 September, the Soviet Union also invaded Poland. The Polish armed forces fought with the invaders until the end of September – early October, until they capitulated in front of enemy's superiority. The battle for the Polish capital Warsaw began on 8 September, when German troops had approached the city. In the following weeks, heavy fighting took place, in which German artillery and military aviation acted as the attacker, bombing and shelling the city in which also many civilians died. On 28 September, the city capitulated.

Since 1919, in Warsaw, the Latvian Diplomatic Mission (from 1921 – Legation) was active, in keeping with the relatively close relations between the two neighbouring countries. From 1926, it was located in a relatively large three-story building property, purchased by the State of Latvia, in the city centre at 6 School Street (ulica Szkolna). In the context of this active relationship, the staff of the Legation was also relatively large. The beginning of the war in early September 1939 entirely surprised also the Legation of Latvia in Warsaw headed by envoy Ludvigs Ēķis, to which, in February,

specially ordered furniture was delivered by an aircraft from Riga. The Latvian government announced its neutrality in Riga at the beginning of September, however, the Latvian citizens in Poland, including Legation staff, immediately found themselves at the epicentre of military events (at this time around 100 Latvian citizens were present in Warsaw alone, and more in Poland at large). On 4 September, envoy L. Ēķis sent his family to Latvia, and on 5 September he himself followed the Polish Government that was evacuated from the city, moving to Nałęczów, on 7 September – to Krzemieniec, on 15 September – to the Romanian frontier zone, and on September 17 crossing the border together with the Polish governing bodies.

At the same time, several of Legation employees continued to work. On 21 September, with the permission of both warring parties, diplomats in Warsaw were allowed to leave the city and return to their lands, and this opportunity was seized by a majority of Latvian Legation staff, along with their families, and also a number of Warsaw residents – 50 Latvian citizens under the leadership of attachė Nikolajs Zēbergs. In the Legation there remained only Secretary of Class I, Arnolds Langins, and the door guard, Gustavs Pļavpāvuls, who witnessed destruction and burning down of the building in the ensuing days during the warfare, and they returned to the motherland only in October. Whereas the group led by N. Zēbergs crossed the neutral zone and, in the evening of 23 September, returned to Riga through Königsberg and Lithuania, and provided information to the press on what had happened.

The published document – the report by attaché Nikolajs Zēbergs who was responsible for proceedings in the Legation and evacuation of the group of Latvian citizens, to the Minister for Foreign Affairs Wilhelm Munter, written following his return to Riga on 25 September 1939, essentially supplements the reports by envoy L. Ēķis and Secretary A. Langins, stored in the Latvian State Historical Archives, that are included in the publication referred to in reference 1, covering developments in the Legation after the departure of the envoy and the travel of Latvian citizens from Warsaw to Riga. This reflects well the tragic situation in the city as a whole, as the Legation building suffered from the first direct damages, and the Latvian citizens' path to their home country, with the support of German military authorities. A copy of the original document is stored in the Archives of the Hoover Institute at Stanford University, US, in the collection of the Latvian diplomat Pēteris Oliņš.

Keywords: Latvian–Polish relations, Latvian Legation, beginning of the Second World War.

Iesniegts 2020. gada 5. decembrī